

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 9. 2025. Issue 1-2.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 9. 2025. Issue 1-2. Podgorica, September 2025.

Publishing this issue of MJSS was supported by the
Ministry of Science of Montenegro

Editor in Chief: Adnan Prekic

Managing Editor Assistant: Vukadin Nisavic

Editors: Zivko Andrijasevic, Dragutin Papovic, Ivan Tepavcevic, Milan Scekic.

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srdja Pavlovic, University of Alberta, CANAD

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ucg.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 9. 2025. Issue 1-2. Podgorica, September 2025.

CONTENTS:

BREAKING AWAY FROM TIME AND HISTORY-SERBIA AND EUROPEAN INTEGRATION, 1987–1991 Dragan POPOVIC	p.7.
GENDER AND AGE DIFFERENCES IN SELF-ESTEEM AMONG ADOLESCENTS Đenita TUCE	p.37.
PUBLISHING ACTIVITY IN MONTENEGRO DURING THE RECONSTRUCTION PERIOD AND THE FIRST FIVE-YEAR DEVELOPMENT PLAN (1945-1952) Nenad PEROSEVIC, Natalija MILIKIC	p.63.
DIGITAL DEHUMANIZATION OF SOCIETY: THE NEW NORMAL IN A PERVERTED META-SOCIETY OF THE SPECTACLE Muedib SAHINOVIC	str.87.
WE DID NOT TORTURE: MORINJ CAMP AND THE POSSIBILITY OF RECONCILIATION IN MONTENEGRO Srdja PAVLOVIC	p.117.
MONTENEGRIN–SOVIET COOPERATION DURING THE 1970s AND EARLY 1980s Dragutin PAPOVIC	p.143.
REVIEW:	
TESTIMONIES OF DESCENDANTS OF CHETNIK LEADERS ON THE COMMUNIST REGIME-historical essay Milan SCEKIC	p.185.
HISTORY OF VIOLENCE - Book Review: Fahd Kasumović (ed.), Violence Against Women: Discourses, Perspectives, Lessons from BiH History Amir DURANOVIC	p.197.
REFLECTIONS ON THE HISTORY OF DUKLJA AND THE DUKLJANS- Book Review: Dragutin Papović, Discussions on the History of Duklja and the Dukljans Milan SCEKIC	p.205.
A MODERN INTERPRETATION OF THE MEANING OF LAW- Book Review: Miroslav Milović, Law as Potency – Essays on the Philosophy of Law Dragan JAKOVLJEVIC	p.211.
REFLECTIONS ON A TIMELESS NOVEL - Book Review: Živko Andrijašević, The Assassination of Franz Ferdinand Milan SCEKIC	p.215.
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	p.221.

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Sekretar redakcije: Vukadin Nišavić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević, Milan Šekić

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srđa Pavlović, University of Alberta, KANADA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ucg.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 9. 2025. Issue 1-2. Podgorica, September 2025.

SADRŽAJ:

RAZLAZ SA VREMENOM I ISTORIJOM- SRBIJA I EVROPSKE INTEGRACIJE
1987–1991

Dragan POPOVIĆ..... str.7.

RAZLIKE U SAMOPOŠTPVANJU ADOLESCENATA PREMA POLU I UZRASTU

Đenita TUCE..... str.37.

IZDAVAČKA DJELATNOST U CRNOJ GORI TOKOM PERIODA REKONSTRUKCIJE
I PRVOG PETOGODIŠNJEG PLANA RAZVOJA (1945–1952)

Nenad PEROŠEVIĆ, Natalija MILIKIĆ..... str.63.

DIGITALNA DEHUMANIZACIJA DRUŠTVA: NOVO NORMALNO U
PERVERTIRANOM METADRUŠTVU SPEKTAKLA

Muedib ŠAHINOVIĆ..... str.87.

NISMO MUČILI: LOGOR MORINJ I MOGUĆNOST POMIRENJA U CRNOJ GORI

Srdja PAVLOVIĆ..... str.117.

CRNOGORSKO-SOVJETSKA SARADNJA TOKOM 70-IH I POČETKOM 80-IH

Dragutin PAPOVIĆ.....str.143.

PRIKAZI:

SVJEDOČENJA POTOMAKA I PORODICA ISTAKNUTIH PRIPADNIKA ČETNIČKOG
POKRETA O KOMUNISTIČKOJ VLASTI-Istorijski esej

Milan ŠĆEKIĆ..... str.185.

HISTORIJA NASILJA-Prikaz knjige: Fahd Kasumović (ur.), Nasilje nad ženama:
diskursi, perspektive, lekcije iz bh. povijesti

Amir DURANOVIĆ..... str.197.

PROMIŠLJANJA O ISTORIJI DUKLJE I DUKLJANA-Prikaz knjige: Dragutin
Papović, Rasprave o istoriji Duklje i Dukljana

Milan ŠĆEKIĆ..... str.205.

MODERNO TUMAČENJE SMISLA PRAVA-Prikaz knjige: Miroslav Milović,
Pravo kao potencija – Eseji o filozofiji prava.

Dragan JAKOVLJEVIĆ..... str.211.

VANVREMENSKI ROMAN-Prikaz knjige: Živko Andrijašević, Ubistvo Franca
Ferdinanda.

Milan ŠĆEKIĆ..... str.215.

UPUTSTVA ZA AUTORE..... str.221.

Review

MODERNO TUMAČENJE SMISLA PRAVA

Prikaz knjige: Miroslav Milović, *Pravo kao potencija – Eseji o filozofiji prava*,

Biblioteka „Lađa”, Gradac, Čačak 2023. str. 71.

Dragan JAKOVLJEVIĆ¹

University of Montenegro – Faculty of Philosophy – Nikšić, Montenegro

email: draganjakovljevicnk@gmail.com

Poslednja, posmrtno izdata knjiga značajnog srpskog filozofa srednje generacije Miroslava Milovića (1955–2021), bivšeg profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Braziliji, donosi izbor njegovih novijih oglada u prevodu sa portugalskoj jezika, praćenu Uvodom Vanje Grujić. Milović je gradeći svoje filozofsko obrazovanje i akademsku karijeru prešao put od Beograda preko Frankfurta (gde je doktorirao kod Karla-Ota Apela i Jirgena Habermasa), preko Pariza i Sorbone (gde je odradio habilitaciju kod Ž. Šantera), do predavačkih angažmana u Turskoj, Španiji, Japanu te najzad u Brazilu. Bio je poliglota, širokog filozofskog obrazovanja, vezanog prevashodno za kontinentalnu evropsku filozofiju. Kod nas su prethodno objavljene njegove knjige *Refleksivni argument* (Beograd 1989), *Etika i diskurs* (Beograd 1992), koje dokumentuju njegov frankfurtski period bavljenja koncepcijom tzv. *transcendentalne pragmatike*. A onda i *Zajednica razlike* (Čačak 2008) i *Metafizika i politika* (Čačak 2018), u kojima se očituje njegovo okretanje modernoj francuskoj

¹ **DRAGAN JAKOVLJEVIĆ:** (Zaječar, 1953) redovni je profesor filozofije na Univerzitetu Crne Gore od 1990. godine. Studije je završio u Beogradu, a doktorirao u Njemačkoj kod Hansa Alberta, poznatog teoretičara kritičkog racionalizma. Autor je preko 90 naučnih radova i nekoliko monografija iz epistemologije, etike, metodologije i filozofije religije. Ostvario je međunarodnu saradnju sa brojnim akademskim centrima i stekao zapaženo naučno priznanje.

filozofiji: Fukou, Delezu, Badjeu... Te najzad i danas vrlo čitanom švajcarskom filozofu italijanskog porekla Đ. Amgabeu. Neke od njegovih knjiga su prevedene na španski jezik i objavljene na Univerzitetu u Granadi. Povrh toga, priredio je više zapaženih internacionalnih zbornika, te (skupa sa Zoranom Đinđićem i Ž. Filipovićem) učestvovao u prevođenju kapitalnog i voluminoznog dela najvećeg živog evropskog filozofa Jirgena Habermasa *Teorija komunikativnog delanja* (Novi Sad 2017).

Ovo izdanje sadrži šest eseja (*Sveti Pavle-Parusija kao promena sveta, Spinoza i modernost, Pravo na telo kod Ničea i Fukoa, Pravo simulakruma, Ontologija i suverenitet, Pandemija kao istorija*), kao i jedan dodatak (*Virus kapitalizma*). Kako se radi o kraćim, jezgrovito pisanim esejima, to je šteta da nije iskorišćena prilika da se ovom po obimu nevelikom izdanju pridoda još neka dalja rasprava istog autora, u vidu priloga.

U pogledu stila pisanja, autora karakteriše visoka sažetost izraza, uz već prepoznatljivu sposobnost da kroz malo reči kaže dosta toga. Te da nas kroz nekoliko kratkih ali dalekosežnih poteza provede kroz istoriju filozofije od njenih antičkih početaka do savremenosti. To, pak, od čitaoca traži koncentraciju pri čitanju, ali ujedno i izvesna stručna predznanja u pogledu određenih filozofskih koncepata koji se pri izvođenjima pretpostavljaju kao poznati. Koje su glavne teze koje donosi ova knjiga, njome obuhvaćeni ogledi? U pitanju su sadržajno višestruki i filozofski podsticajni interpretativni nalazi, od kojih ovde možemo pomenuti samo neke.

Tako se u eseju posvećenom Sv. Pavlu otvara pitanje o *univerzalnosti koja se ne obazire na vreme i stiže do našeg vremena*, te o *duhu kao mogućnosti slobode* – što je *možda smisao ljudskog života*. Takođe o pavlovskoj pravdi, najavljenoj u smislu *otvaranja ka Drugom*, u sledu čega je i *ljubav izvršenje zakona*, pojmljenog kao povezanog sa pravdom. Autor zaključuje, da se Pavle *od samog početka suočava sa jevrejskim, rimskim i grčkim poretom*, što je *otvor ka našoj potenciji stvaranju drugoga sveta*. Tako da se Pavle, kako se autoru čini, nalazi na početku još *uvek aktuelnog projekta uništenja metafizike*! To bi, dakle, bila krajnja konsekvencija Pavlovog dramatičnog sučeljavanja sa univerzalizmom, u

novije vreme iznova otkrivenog od savremenih evropskih filozofa.

Nadovezujući se na Platona, autor u daljim razmatranjima konstatuje da briga o sebi uključuje ono društveno, druge. Štaviše ona suštinski znači upravo brigu o drugima – izvorno grčki stav koji je prihvatio i Fuko. Povlačeći konsekvence iz teza poslednjeg, zaključuje se da poenta *nije stvoriti više zakona u budućnosti, već u afirmaciji naše sopstvene slobode, naše potencije*. Što ujedno pruža mogućnost preispitivanja same subjektivnosti.

Vraćajući se poznatom Badjeovom spisu o Sv. Pavlu kojim se utvrđuje potreba jednog *militantnog univerzalizma*, autor zajedno sa ovim savremenim francuskim filozofom utvrđuje potebu prevazilaženja razlika putem pronalaženja njihove istine. Nasuprot tome, sistem fragmentizuje, proizvodi razlike da bi nas odvojio od univerzalnog.

Dalja razmatranja su vezana za ukidanje metafizike, tumačenje suverenosti i traženje jedne nove ontologije. U tom kontekstu, Milović polazi od podsticajnih teza Agambea, Negrija, Harta... te najpre ističe potrebu ponovnog promišljanja ontologije koja bi sada bila *s one strane metafizike* – dovršavajući tako svojevrsnim načinom od Hajdegera započeti misaoni projekt. Uz prateći pokušaj *nezagađivanja politike novim oblicima identiteta*, koji bi bili prepušteni kapitalizmu na cenzurisanje. Ta nova ontologija bi imala biti *ontologija Zajedničkog*. Pri čemu se polazi od dijagnoze, da naš svet *još uvek nije postao Zajednički, određen kolektivnim snagama* – u čemu *možda leži savremena mogućnost revolucije*. To Zajedničko ne mogu pak zatočiti ni država ni identitetske strukture građanskog društva. Revolucija u ovom kontekstu poprima onda karakter *ponovnog izumevanja Zajedničkog* – na kojem putu se i demokratija jedino može javiti. A pravo zadobija smisao u *obezbeđivanju postojanja onoga što do ovog trenutka nema legitimnost*. Sama budućnost moguća je jedino kao *otvaranje prema razlici* i kao *raskid*, tj. *izlazak iz linearnog vremena*, koje nas određuje počev od antike pa sve do neoliberalizma.

Ovo izdanje možemo preporučiti čitaocima kao podsticajnu lektiru za dalje promišljanje modernosti i posebno *prava shvaćenog kao potencijalnost*

koja je okrenuta ka pravdi. Tako, dakle, da pravo mora važiti kao mesto pravde. I može se poći od toga da će ono naići na zasluženu pažnju u javnosti. Ujedno bi valjalo domaćim izdavačima preporučiti ponovno objavljivanje spisa ovog autora iz ranijeg perioda, posvećenih etici diskursa i filozofskom metodu refleksivnog argumenta. Posebno s obzirom na okolnost da na toj vrsti stručne literature kod nas, ali i u okruženju, vidno manjka. Te da su Milovićeve znalačke interpretacije i dalje najbolji u nas raspoloživi uvod u tu značajnu evropsku filozofsku orijentaciju, vezanu za Univerzitet u Frankfurtu. Orijentaciju, čije bi izučavanje moralo najzad biti zastupljeno u okvirima studija filozofija na našim univerzitetima – što pak nažalost i dalje izostaje. Upravo bi Milovićeve ranije knjige *Etika i diskurs* i *Refleksivni argument*, kao i davno u Sarajevu prevedena, ali malo čitana knjiga *Transformacija filozofije* njegovog mentora, čuvenog frankfurtskog filozofa Karla-Ota Apela mogli biti od značajne pomoći u tom pogledu. Ovde predstavljena knjiga, pak, još jednom dokumentuje onaj intelektualni gubitak, koji smo nažalost doživeli ranim odlaskom ovog autora. Autora, koji je za života velikim trudom uspeo da izgradi impresivnu internacionalnu akademsku karijeru i pripadao je istom intelektualnom krugu kojem i drugi Habermasov sledbenik, Zoran Đinđić.